

Momčilo Mitrović, IZGUBLJENE ILUZIJE, Prilozi za društvenu istoriju Srbije 1944-1952, Beograd 1997.

Pet decenija udaljeni od Drugog svetskog rata, mi danas jedva naziremo i razumemo prve godine života u Srbiji. Srbiji potrošenih velikih energija, revolucionarnih zanosa i razočaranja, postradaloj, demografski istrošenoj, zemlji pobednika pobedenih, u kojoj je došlo do promene sistema društvenih odnosa (pobeda revolucije), obnove i izgradnje, nacionalizacije, industrijalizacije, agrarne reforme, kolektivizacije, nestajanja građanstva, demografskog sloma sela, poseljačenja gradova, delimične urbanizacije sela, represivnih zakona, ljudi koji su živeli između "herojske prošlosti i još svetlije budućnosti", uz stalno žrtvovanje i stalno "stezanje kaiša". Otuda su istraživanja koja je obavio dr Momčilo Mitrović i uobličio u studiji sa izazovnim i sugestivnim naslovom *Izgubljene iluzije*, više nego dobrodošla.

U hronološkom rasponu od 1944. do 1952. godine autor posmatra osvajanje "srećnije budućnosti" u Srbiji: analizira političke i ekonomske poteze KPJ koja se tada nalazila u svojoj revolucionarnoj fazi, opijena činjenicom da je od jedne brojno male partije, koja se nalazila na margini društvenog života, tokom ratnih godina izrasla u diva koji je stao uz rame SKP(b)-a kao revolucionarni subjekt za Balkan i najistureniji antiimperijalistički centar prema Zapadu; prati uzaludne otpore i nestajanje pojedinca (sa imenom i prezimenom) – građanina, koji deli sudbinu epohe u kojoj je formiran i sveta kome je pripadao, njegovo utapanje u moru poluseljaka-poluvarošanina, koje ovladava; identifikuje revolucionarni zanos, spremnost na žrtvu, pregalaštvo, rad, trošenje velikih energija, brzo sazrevanje i brzo starenje potrošenih generacija. Iluzije, to je ono što povezuje raspolučeno srpsko društvo, njegove strukture moći, iskrene pregaoce i vernike, omladince i omladinke spremne da grade komunizam, "posrnule" i zavedene koji u novom vremenu teško nalaze svoje mesto. Iluzije o komunizmu, novom svetu, internacionalizmu,, ali i one o monarhizmu, povratku na staro, sjaju Zapada, naravno nije bilo moguće dosegnuti, ostvariti. Ostali su razočaranje, goričina, jed.

Svoje obimno istraživanje dr Mitrović je izložio u pet velikih poglavlja vezanih za ratnu i poratnu obnovu (9-44 str.), promenu svojinskih odnosa

(45-70 str.), delovanje sudova časti kao jednog od elemenata represije (71-142 str.), omladinu i njen društveni angažman (143-202 str.), delatnost revolucionarnog subjekta u konkretnim uslovima srpske provincije (203-307 str.). U okviru navedenih većih celina deo užih pojava je tematski uobličen i prikazan. Autor je celo istraživanje propratio analitičkim predgovorom, zaključkom, priložima, iscrpnim popisom izvora i literature.

Prva glava rada ujedno ima obeležje jednog opšteg na trenutke teorijskog okvira, u kome se prati društveni život u Srbiji prve posleratne decenije. Autor progovara o obnovi Srbije koju odlikuju osobeni ratni uslovi, identifikuje potrebe Srbije, ali i činjenicu da u početnoj fazi celokupno pregnuće nije namenjeno oporavku nje same već je definisano parolom "Sve za front, sve za oslobođenje", razmišlja o motivima ekonomske i političke eliminacije srpskog građanstva, rekonstruiše represivno zakonodavstvo nastalo u prvim posleratim godinama. Posebna pažnja u tom delu rada je posvećena instituciji "političkog plakata". Mitrović je prvi empirijski pristupio istraživanju posleratnog plakata i parole, uočio njihovu višeznačnu funkciju (obaveštenje, komunikacija sa vlašću, propaganda, upozorenje, sredstvo ubeđivanja i mobilizacije, vaspitna, prosvetiteljska, edukativna i ideološka funkcija). Analiza više desetina plakata celo istraživanje čini modernim, ali istovremeno otvara mogućnost drugim istraživačima da pristupe radu na tako specifičnim istorijskim izvorima.

Drugo i treće poglavlje posvećeni su represiji koja se, uz ostalo, iskazuje i putem uvođenja institucija sudova časti i nasilnom promenom svojinskih odnosa. Autor posebno ukazuje na političku i ekonomsku dimenziju represivnih mera prema građanstvu. Ti delovi teksta nisu depersonalizovani kako to obično biva. Na sudbini "poznatih ljudi" (profesori, glumci, pisci) i običnih građana (činovnici, marginalne grupe) pokazuju se razmere represije koje doprinose iščeznuću jedne klase, ekonomskoj akumulaciji države (oko 70% kapitala), uspostavljanju "novog morala". Posebna pažnja je poklonjena analizi "revolucionarnih mera" partijskih i državnih organa primenjenih prema selu i seljaštvu u vreme obnove i industrijalizacije zemlje. Identifikovane su brojne forme i metodi kojima je menjana društveno-ekonomska struktura Srbije. Precizno, uz upotrebu brojki, progovoreno je o razmerama konfiskacije, oduzimanju "ratne dobiti", ekonomskom i političkom razvlašćivanju "klasnog neprijatelja" (nacionalizacija), agrarnim reformama kolonizaciji, specijalnim zakonima o otkupu, obaveznom zasejavanju površina, "opterećenjima" KPJ seljakom kao ideološkim protivnikom.

Četvrto poglavlje, posvećeno omladini Srbije, podarilo je naslov celoj knjizi – *Izgubljene iluzije*. U tom delu autor piše o omladinskim organizacijama u Srbiji, njihovim zadacima i ulozi u društvenom životu, metodima rada, dosegnutim rezultatima. Odnos vlasti i omladine dr Mitrović posmatra u identifikovanju tri osnovne grupe mladih ljudi – "antisocijalističke omladine" (među neprijatelje su svrstavani monarhisti, pripadnici ravnogorske omladi-

ne, "nedićevci", "grolovci", "dragoljubovci" i drugi), socijalističke omladine i informbirovaca. Taj deo rukopisa se završava posebnim potpoglavljem, koje kroz prizmu međubalkanske saradnje govori o "rastanku srpske" omladine od "internacionalizma" i o kidanju, za dugi niz godina, veza koje spajaju generacije koje stasavaju na Balkanu.

Poslednje poglavlje *Revolucionarni subjekt na delu* predstavlja klasičan obrazac jedne, do kraja izvedene, analize delatnosti KPJ u požarevačkom kraju. U pitanju je studija slučaja koja u hronološkom rasponu 1944-1952. prati organizacioni razvoj KPJ u vremenu obnove i kasnije u godinama V, VI partijskog kongresa, sukoba sa Informativnim biroom, osvetljava odnos partije prema industrijalizaciji, definiše značaj SKOJ-a i ostalih masovnih organizacija i njihov svakodnevni angažman, analizira delatnost komunista u organima narodne vlasti, privredi, otkupu, formiranju radnih zadruga, izborima, posvećuje dužnu pažnju Rezoluciji Informativnog biroa i sudbini koju je nakon velikog sukoba u komunističkom pokretu podelilo partijsko članstvo Požarevca. Nastojanje autora da saopšti i podatke personalne prirode, analizira socijalnu strukturu partijskog članstva, školsku spremu rukovodećeg kadra, materijalne prilike u kojima živi prosečna porodica, srastanje partijskih i državnih funkcija u rukama pojedinaca (partijska svemoć) ima posebnu istoriografsku vrednost.